

УДК 340.12: (342.726-055.2:28-443.5:687.45)

*Н. В. Аніщук*

### **ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ЖІНОК НА НОСІННЯ ХІДЖАБУ В ТУРЕЧЧИНІ**

Актуальність обраної теми полягає у тому, що на початку нового тисячоліття у більшості країн світу жінки здобули рівноправ'я із чоловіками. Проте зберігаються ще країни, в яких є складності щодо реалізації жінками їхніх прав та свобод. Зокрема, на увагу заслуговує сучасна Туреччина, яка докладає зусиль на шляху забезпечення та реалізації прав та свобод жінок.

Турецькі жінки здобули рівноправ'я із чоловіками у першій половині ХХ ст. У 20–30-ті роки минулого століття у Туреччині з'явилися перші символи жіночої емансипації: жінка-лікар, адвокат, суддя та пілот. Слід зазначити, що право голосувати турецькі жінки отримали в 1930 р. на муніципальному рівні, і в 1934 р. в національному масштабі [3, с. 93].

Сьогодні ця країна обрала курс на ґендерну рівність, що сприяє розвитку турецького суспільства у всіх сферах життєдіяльності. Досвід цієї країни, як уявляється, може бути корисним для розвитку вітчизняної юридичної науки у контексті вивчення ґендерного питання щодо правового становища мусульманських жінок.

Актуальність обраної теми значною мірою зумовлена і ступенем розробки проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, дає підставу стверджувати, що сьогодні у вітчизняній юридичній науці поки що бракує фундаментальних розробок у даному напрямку. Не применшуючи ролі та значущості розроблень правознавців із ґендерних питань (Т. Мельник, Л. Кормич, Н. Оніщенко та інші), все ж таки необхідно визнати, що проблема реалізації права жінок на носіння хіджабу у Туреччині недостатньо досліджена в юридичній науці. Усе вищенаведене зумовило вибір теми і мети дослідження, його наукову новизну і практичне значення.

Метою даної статті є здійснення ґендерного аналізу проблеми реалізації права жінок на носіння хіджабу у Туреччині.

Незважаючи на прогресивні досягнення щодо прав жінок, у Туреччині є коло питань, які пов'язані із реалізацією їхніх прав та свобод. Зокре-

ма, одним із гострих питань є проблема реалізації права мусульманських жінок на носіння хіджабу. Причому останнім часом турецька влада докладає багато зусиль для того, щоб жінки змогли реалізувати це право.

У класичному розумінні хіджаб – це будь-який жіночий одяг, що відповідає нормам шаріату. Такий одяг має закривати все тіло і волосся жінки; непокритими можна залишати лише обличчя, кисті рук і ноги нижче щиколоток. Це можуть бути хустка, кофта із довгими рукавами та спідниця до підлоги.

Гострим ґендерним питанням у Туреччині, починаючи із 1925 р. та до сьогодні, є право мусульманських жінок на носіння хіджабу, зокрема, головної хустки. Це право пов'язане із реалізацією принципу вільного віросповідання жінками.

«Війна хусткам» у Туреччині була оголошена ще в 1925 р., коли до влади прийшов світський уряд Ататюрка, яким було введено сувору заборону спочатку в школах, а потім в державних установах і вищих навчальних закладах.

Як відомо, за релігією іслам, жінка має обов'язково носити хустку, яка закриває її зачіску. Так, у тридцять першому аяті сури «Нур» (24-а сура Корану) досить ясно вказано на те, що жінки мають покривати голову і навіть приховувати своє обличчя [11].

Хустка рятує жінку від домагань, від зґвалтувань, від приниження та дозволяє їй відчувати себе більш спокійною, коли вона виходить на люди. Зокрема про це вказують багато жінок, що стали носити головний убір.

У віруючих мусульман є думка про те, що жінки, які не носять хіджаб та намагаються постійно робити макіяж, збуджують тваринні почуття у чоловіків на вулиці. Зокрема, таку думку висловив відомий сучасний турецький письменник, лауреат Нобелівської премії Орхан Памук (народився 1952 р.) на сторінках свого роману «Сніг» (1999–2001) [7, с. 54–55].

Із того часу, як Туреччина стала світською державою й до початку ХХІ ст. у державних навчальних закладах існувала заборона на носіння хіджабу, зокрема, у вищих навчальних закладах державного типу. Так, у вищезгаданому романі зазначається про те, що у вищих навчальних закладах Туреччини дівчат, які покривають свою голову хусткою, керівництво ВУЗів не допускало до навчальних занять. Це наказ світської держави: не допускати дівчат із покритою головою в аудиторії і навіть у навчальні заклади. Письменник ставить питання: що є важливим: наказ держави або наказ Аллаха? І надає відповідь: у світській державі ці речі, одне з одним не пов'язані. Орхан Памук продовжує розвивати свої думки щодо цього питання. Зокрема, він ставить питання: чому під приводом світськості дівчат-мусульманок, що виконують те, що приписує їм релігія, не допускають до занять? Цілими днями на стамбульських телеканалах про це говорять, і що? Ні дівчата не знімають хустки, ні держава їх у такому виді на заняття не допускає. Цей письменник ставить наступне питання на сторінках роману «Сніг»: «Коли дівчат, які покривають собі голову, цих працюючих, вихованих, слухняних, із такими складностями вирощених

дівчат, позбавляють права на освіту, хіба це відповідає конституції, свободі освіти і релігії? [7, с. 50].

Сьогодні турецьке суспільство фактично розділилося на дві половини щодо цього питання. Так, є прихильники того, щоб жінки могли вільно реалізовувати їхнє право на носіння хіджабу. Проте є люди, які виступають проти цього, мотивуючи це тим, що Туреччина є світською державою, тому і жінки мають одягатися у світський одяг. Зокрема, Орхан Памук на сторінках роману «Сніг» продовжує розвивати думки таким чином: «Священний Коран говорить: “Відріжте руку крадію”, проте Туреччина як світська держава не відрізає». При цьому письменник запитує: «Хіба рука крадія та честь дівчат – одне і те ж?» Згідно з дослідженням американського професора мусульманина Марвіна Кінга, негра, в ісламських державах, де жінки закривають себе, кількість згвалтувань знижуються аж до зникнення, а випадки нападу на жінок майже не зустрічаються. Жінка, що схована під чаршафом, начебто задалегідь говорить чоловікам своїм одягом: «Будь-ласка, не турбуйте мене!» [7, с. 51].

Орхан Памук на сторінках роману «Сніг» ставить ще одне питання на дану тему: «Виганяючи із суспільства жінку, яка покриває голову, залишаючи її без освіти та роблячи її предметом загального осуду безсоромних жінок, що оголилися, ми хочемо зробити так, щоб честь наших жінок нічого не коштувала, як це відбулося у Європі після сексуальної революції...?» [7, с. 52].

Супротивники того, щоб жінки не носили хустку наводять ряд аргументів. Зокрема, вищезгаданий письменник зазначає про те, що у разі, якщо жінка перестане носити хустку, вона займе у суспільстві більш гідне місце, її стануть більше поважати [7, с. 54]. Такого погляду дотримуються прихильники світської держави.

Отже, у Туреччині до недавнього часу жінкам було заборонено з'являтися в хіджабі в державних закладах. Однак сьогодні Туреччина дещо послабила цю заборону: відтепер жінки можуть з'являтися у хіджабі в державних навчальних закладах.

Слід зазначити про те, що складності реалізації права мусульманських жінок на носіння хіджабу все ще проявляються у Туреччині. Отже, розглянемо цю проблему на прикладі жінок-адвокатів.

В Туреччині першою жінкою-адвокатом стала емігрантка із Азербайджану Суреййа Агаоглу (Sureyya Ağaoglu) (1903–1989). Вищу юридичну освіту отримала в Стамбульському університеті (1922–1927 рр.). У 1928 р. закінчила стажування й отримала адвокатську ліцензію. З того часу упродовж свого життя працювала адвокатом. Була достатньо відомою не лише у своїй країні, але й далеко за її межами. Тривалий час була віце-президентом Всесвітньої організації жінок-юристів. Прославилася також як письменниця. Про діяльність Суреййи Агаоглу як адвоката можна дізнатися, зокрема, з її автобіографічної книги «І все життя пройшло», яка написана у жанрі мемуарів. Зокрема, у книзі акцентовано увагу на складностях, які потрібно було їй долати, щоб реалізувати себе у професії адвоката.

Наприклад, на початку ХХ ст. турецькі жінки мали одягатися у паранджі. Суреййа Агаоглу відмовилася від цього правила, орієнтуючись на моду західних країн. Взагалі у книзі наголошується на тому, що ця жінка випереджала своїм світоглядом тогочасне життя у Туреччині. «Я хотіла відчинити двері юридичного факультету перед дівчатами і стати юристом. У ті часи двері юридичного факультету були зачинені для дівчат. Мої товариші сміялися наді мною, доб'юся свого чи ні – було невідомо. Декан юридичного факультету, професор державного права покійний Салахеддін-бек, сидів у кутку за столом, поблизу сидів професор Велі-бек, а перед ними був загальний секретар Рауф-бек. Я сказала: «Я, Суреййа Агаоглу, хочу отримати юридичну освіту. Чи приймаєте ви мене на юридичний факультет?...» У ті часи 17-річна молода дівчина мала носити паранджу, проте я була без неї» [1, с. 169]. Із твору стає очевидним західне мислення Суреййи Агаоглу у багатьох питаннях, видимість її рівності прав жінок і чоловіків. У 2003 р. на честь Суреййи Агаоглу, першої у Туреччині жінки-адвоката, було відчеканено срібну монету. Отже, у Туреччині вперше жінки стали працювати в адвокатурі в 20-х рр. минулого століття.

У ХХ ст. та до початку ХХІ ст. жінки-адвокати у Туреччині мали обов'язково одягатися у суді за світською європейською модою.

Віруючі жінки-адвокати прагнуть приходити на засідання до суду не у світському одязі, а відповідно до релігії ісламу. Між тим, із часу заснування турецької адвокатури вони були позбавлені цього права.

Останнім часом у Туреччині створюються усі можливості для того, щоб жінки могли реалізувати право носити хіджаб. Навіть турецька влада дозволила жінкам-мусульманкам адвокатам приходити на судові засідання у хіджабі. Так, у квітні 2013 р. було прийнято рішення Державної Ради Туреччини про те, що адвокати можуть працювати в хіджабі у зв'язку з їх правом на свободу і незалежність в роботі, релігії та совісті. Щоправда, турецьке суспільство поки складно приймає це нове правило. Все ще чиняться перешкоди жінкам-адвокатам у судах, які приходять на судові засідання у хіджабі.

В умовах сучасної ісламізації цієї країни з 2013 р. Турецька асоціація адвокатів згідно із рішенням Верховного Суду почала реєструвати жінок-адвокатів в хіджабі, тоді як раніше це було неможливим – фотографуватися для адвокатських посвідчень можна було лише з непокритою головою. В січні 2013 р. жінкам-юристам за постановою Верховного Суду вперше дозволили з'являтися в судах в хіджабі. В 2013 р. Шулє Дагли стала першою жінкою-адвокатом в Туреччині, яка прийняла участь в засіданні суду, будучи одягнутою по всім канонам ісламу, включаючи хустку, що покриває волосся. Дагли виступала в якості захисника по справі про захист честі та гідності. Суддя, який очолював засідання, запитав адвоката, на якій підставі вона з'явилася в залу суду із покритою головою. У відповідь на це Дагли повідомила про скасування даної заборони. Суддя відзначив, що не був повідомлений про заборону, зробив помітку про те, що адвокат була у хустці, але продовжив засідання. Після засідання Дагли

повідомила журналістів, що процедура пройшла строго за протоколом і не викликала будь-яких ускладнень в роботі суду, і багато колег привітали її. Також адвокат повідомила, що і надалі вона буде відвідувати всі засідання в хустці, оскільки це не суперечить жодному закону [4].

Відомий адвокат із Трабзона Айше Сула Кесеоглу, незважаючи на успішну професійну діяльність, жодного разу не була присутньою в суді через Регламент світського одягу, що не дозволяє з'являтися у публічних місцях із покритою головою. Однак у зв'язку з нещодавнім скасуванням цього припису для юристів вона уперше в житті (у 2013 р.) змогла здійснити повноцінний захист свого клієнта і, як наслідок, виграла судовий процес [2].

Адвокат з багатолітнім стажем Бетюль Аслан після довготривалих судових розглядів в 2013 р. вперше за всю історію Туреччини отримала можливість сфотографуватися в хіджабі для оновлення адвокатської ліцензії. Рішення, що надає право на таке фотографування винесла Державна Рада Туреччини [6].

Між тим, проблема щодо одягу адвокатів-жінок у Туреччині залишається гострим питанням. Так, у вересні 2013 р. в 11-му суді Анкари по сімейним питанням повторне слухання справи про розлучення було відкладено із-за того, що адвокат з'явилася на судовий процес в хіджабі. Під час слухання суддя Мустафа Карадаг заявив, що адвокат Зубейде Камалак не може виступати із покритою головою. Представник правосуддя пояснив свою позицію, посилаючись на професійні правила Ради Європейського Союзу і Колегії адвокатів, згідно з якими судді, прокурори і державні службовці мають бути без головних уборів. У зв'язку із цим Карадаг заявив, що жінка не може виступати у такому вигляді в якості адвоката. Це попри те, що з квітня 2013 р. було прийнято рішення Державної Ради Туреччини про те, що адвокати можуть працювати в хіджабах у зв'язку з їхнім правом на свободу і незалежність в роботі, релігії та совісті.

«Слідуючи Конституції і рішенням Державної Ради, як адвокат я продовжу свою діяльність і хіджаб я не зніму. Окрім того, мої клієнти також покриті, тоді їх також не допускайте до суду, як і мене», – прокоментувала адвокат. Як наслідок, судове засідання було зупинено і перенесено [5].

Суддя 21-го Стамбульського Комерційного суду першої інстанції Аднан Йилмаз відмовився продовжувати судовий розгляд внаслідок того, що адвокат засудженого з'явилася на засідання з покритою головою. Незважаючи на рішення Державної Ради Туреччини про скасування заборони хіджаба для жінок-адвокатів, цей суддя в 2013 р. написав доповідь у Стамбульську Асоціацію адвокатів і подав позов у Генеральну прокуратуру на адвоката Фатму Д. по причині того, що вона «з'явилася на судовий розгляд у вигляді, який не відповідає офіційним вимогам до адвокатів у Туреччині». Він також прийняв рішення оповістити клієнта, інтереси якого захищала Фатма Д., про непристойний зовнішній вигляд його адвоката. Під час самого засідання суддя декілька разів зупиняв процес, запитуючи адвоката, що ж саме вимусило її надіти хіджаб. «Сподіваюсь, що через таких, як Ви, наші доньки в майбутньому не будуть вимушені приходити на суд в хід-

жабі», – говорив під час засідання суддя. Генеральний секретар Асоціації юристів адвокат Біляль Чобан заявив, що суддя Аднан Йилмаз поводить себе непристойно і вийшов за рамки повноважень. І як наслідок, Державна Рада Туреччини відмовилася розглядати позов Йилмаза, мотивуючи це відсутністю правопорушення в діях адвоката Фатми Д. [10].

«Заборона в Туреччині жінкам-адвокатам з'являтися в суді в хіджабі несумісна із правами людини. Вибір між роботою і релігією – найнесправедливіший вибір. Успіх адвоката визначається його знаннями й досвідом в юриспруденції, а не релігійною приналежністю», – заявила перша.

У Європі працює жінка-адвокат в хіджабі Фаміле Фатма Арслан, яка з 2002 р. займається захистом обвинувачених в судах Нідерландів. Арслан підкреслює, що якщо б подібне сталося у Європі, це було б розцінено як неповага до адвоката [8].

Отже, Туреччина є демократичною правовою державою. Проте, як зазначає адвокат Есра Соїлу, перший в історії цієї країни правознавець у хіджабі, яка у 2010 р. закінчила юридичний факультет в Анкарі, вона зазнавала труднощів у студентські роки через носіння хустки. На її погляд, в Туреччині «існує багато заборон і перешкод демократичним законам. Одна із них – перешкоджання діяльності адвокатів, які бажають носити хіджаб згідно з канонами Ісламу. В країні не існує відкритої заборони на жіночу головну хустку, проте це становиться перешкодою у роботі і навіть для деяких може вплинути на хід справи». Багато суддів звертають увагу на те, у що одягнений адвокат. Есра Соїлу також підкреслює, що у Конституції Туреччини немає обмежень свободи совісті і регулюються основні права громадянина. Що стосується юристів, то ніде не вказано на заборону на носіння ними хіджабу. Проте при цьому існують додаткові приписи й правила, які слід розглядати як грубе порушення Конституції [9].

Таким чином, право на носіння хіджабу є особистим правом жінок, пов'язаним із дотриманням принципу вільного віросповідання. Як уявляється, жінка має зробити свій власний вибір у цьому питанні.

#### Література

1. Агаева В.Э. Восточный взгляд на западные ценности в произведении Суреййи Агаоглу «И вся жизнь прошла». *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. Том 26 (65). № 1. Ч. 1. С. 165–170.
2. Адвокат в хиджабе впервые за 20 лет вошла в зал суда. Первое украинское исламское информационное агентство Ummainform. 2013. 17 мая. URL: [umma.ua/ru/news/world/advocat-v-hidzhabe-vpervie-za-](http://umma.ua/ru/news/world/advocat-v-hidzhabe-vpervie-za-).
3. Анішук Н.В. Жінки в адвокатурі: історія і сучасність : монографія. Одеса : Фенікс, 2015. 244 с.
4. В Турции женщина-адвокат впервые участвовала в заседании суда с покрытой головой. Интернет-издание mk-turkey.ru. 2013. 26 января. URL: [mk-turkey.ru/.../v-turcii-xhenschina-advocat](http://mk-turkey.ru/.../v-turcii-xhenschina-advocat).
5. Женщину-адвоката не допустили на судебный процесс в хиджабе Информационно-аналитический канал Ansaq. 2013. 23 сентября. URL: [www.ansaq.ru/sobcor/2013/09/23/43523](http://www.ansaq.ru/sobcor/2013/09/23/43523).
6. Мусульманский адвокат впервые сфотографировалась в хиджабе. Первое украинское исламское информационное агентство Ummainform. 2013. 05 января. URL: [umma.ua/ru/news/world/.../19905](http://umma.ua/ru/news/world/.../19905).

7. Памук Орхан. Снег: роман / Орхан Памук; пер. с тур. А. Аврутиной. Санкт-Петербург : Азбука, Азбука-Аттикус, 2017. 480 с.

8. Первая в Европе женщина-адвокат в хиджабе. Ислам в Пензе. Информационно-просветительский портал. 2013. 11 июня. URL: penza.bezformata.ru/listnews/evrope-zhenshina-advocat-v-hidzhabe.

9. Первый турецкий адвокат в хиджабе готовится к слушанию. *Ислам и семья. Исламский информационный духовно-просветительский портал*. 2012. 10 мая. URL: www.islamisemya.com/actualno.

10. Судья отказался слушать дело из-за адвоката в хиджабе. Первое украинское исламское информационное агенство Ummainform. 2013. 22 февраля. URL: umma.ua/ru/news/world/Sudya-otkazalsya-slushat-delu.

11. Сура 24. Свет, 31-й аят. Коран онлайн. URL: https://quran-online.ru.24:31

#### А н о т а ц і я

**Аніщук Н. В. Особливості реалізації права жінок на носіння хіджабу в Туреччині.** – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню особливостей реалізації права жінок на носіння хіджабу у Туреччині. Гендерний аналіз, застосований в процесі дослідження, надає можливість виявити коло гострих проблем, що пов'язані із дотриманням прав жінок у Туреччині, зокрема, права на свободу віросповідання жінок у Туреччині.

*Ключові слова:* права жінок, хіджаб, гендерне питання, релігійні права, Туреччина.

#### А н н о т а ц и я

**Anisshuk N. V. Особенности реализации права женщин на ношение хиджаба в Турции.** – Статья.

Статья посвящена исследованию особенностей реализации права женщин на ношение хиджаба в Турции. Гендерный анализ, использованный в процессе исследования, дает возможность определить круг острых проблем, связанных с соблюдением прав женщин в Турции, в частности, права на свободу вероисповедания женщин в Турции.

*Ключевые слова:* права женщин, хиджаб, гендерный вопрос, религиозные права, Турция.

#### S u m m a r y

**Anisshuk N. V. Features of realizing the right of women to wear the hijab in Turkey.** – Article.

The article is devoted to the problem of realizing the right of women to wear the hijab in Turkey. The gender analysis used in the research process makes it possible to identify a range of acute problems related to the observance of women's rights in Turkey, in particular, the right to freedom of religion of women in Turkey.

*Key words:* women's rights, hijab, gender issue, religious rights, Turkey.